

IRODALMI SZEMLE.

Horvát történelmi repertorium.

Irta: *Margalits Ede dr.* I. kötet Budapest, 1900.

A történeti kutatás induktió részének, a nyers anyag összegyűjtésének legbecsesebb segítője a repertorium. Sok hiábavaló munkától kimél meg s könnyűvé teszi az előzetes tájékozódást a jó repertorium. Tudományos életünk csak újabb időben, midőn a munka általánosság és önállóbbá lett -- ismerte fel a repertoriumok szükségét. Igaz, hogy még most sem igen dicsekedhetünk valami sok repertorium-munkással, de azért az út meg van törve s hovatovább mind több művelő jelentkezik. Ezeknek sorában a legmunkásabbak egyike Margalits Ede dr. egyetemi tanár, a ki azóta, hogy közmondásos gyűjteményét a tudomány illő köszönettel és elismeréssel jutalmazta, deresedő fővel kezdett nagy szorgalmú irodalmi működéshez. A mióta a horvát nyelv és irodalom tanára a budapesti tudomány egyetemen, nagy buzgalommal igyekszik a horvát irodalom kincseit a Budapesti Szemlében a magyar olvasók előtt ismeretessé tenni, a Századokban pedig mintegy 3 esztendeje állítgatja össze a horvát históriai és irodalomtörténeti irodalom újabban megjelenő kiadványait. Az az elv vezérli, hogy a magyar történetírásnak feltétlenül szüksége van nemcsak annak a nyers anyagnak ismeretére, a mely közzététetik, hanem érdekében áll az is, hogy a horvát írók gondolkozási módjával, felfogásával tisztában legyen. Ezért készen nyújtja mindenkinek az útbaigazítást, a repertoriumot, a mivel most már a magyar írók köteleességévé válik, hogy munkájuknál a horvát anyagot is figyelembe vegyék.

Ezt az elvet szolgálja legújabb munkájában is. A magyar tudományos akadémia megbizásából összeállította a „Horvát történeti repertorium“ I. kötetét, mely a horvát költészet, művészet, tudományosság és történetírást ismertető művei sorában a 21-ik négy esztendő alatt. A repertorium 2 kötetben a horvát történelmi társaság és a zágrábi délszláv akadémia történelmi munkásságának regestáit foglalja magában 1850—1899-ig. És így bevezetést ad majd ahhoz a folytonos munkához, melylyel Margalits a Századokban f. évvel megkezdett „szláv szemlé“ vezeti.

A nemrégiben megjelent I. kötetben 783 oldalon 100 kötetnek tartalmát adja bő kivonatokban, úgy, hogy munkája becses forrása lehet mindazoknak, kik az eredeti műveket vagy nem akarják, vagy nem tudják használni. A kötet két nagy részre oszlik. Az első 97 regestában a Kukuljevics Iván szerkesztette „Archiv a délszláv történethez“ (Arhiv za povjestnicu jugoslavensku) XII. kötetének ismertetése (1 - 147 l.), a második „A délszláv tudományos és művészeti akadémia munkálata“ (Rad jugoslavensko akademije znanosti i umjetnosti) első 88 kötetének (1867-től 1899-ig 137 kötet jelent meg) ismertetése 189 regestában, a 147—663. oldalokon. A mű többi részét a tárgy és névmutató tölti be, a mely nagyon megkönnyíti a használatot.

A bő és kimerítő regesták, melyeket ugyan a rendkívül tömör stilus olykor homályosokká tesz, úgy a magyar, mint az erdélyi történelemhez sok becses adalékkal szolgálnak. Erdemesnek tartjuk, hogy fel- említsünk egy néhányat belőlük. Ilyen az, mely a Véglia, Kercs és Ozorára vonatkozó okiratokat közli. Az I. rész 6-regestája Kukuljevics Iván „Délszláv nyomdászok a XV. és XVI. századból“ című dolgozatáról szól. Érdekes adatot találunk br. Ungnád Jánosról, ki az üldözések elől Würtenbergbe menekült, a hol a nyomdákat glagol és Ciril betűkkel látta el; gr. Zrinyi Györgyről, a szigeti hős lutheranus fiáról, ki Nedelistyén felállított nyomdájában 1574-ben kinyomatta Verbóczy Tripartitumát horvátul; Manel János laibachi, varasdi nyomdászról, ki később az Erdődyek felhívására Monyorókerekén, majd Szécsen nyomtatott (pl. Vizaknay: „A keresztény tudományok főartikulusáról való könyvecskjét“ 1693-ban). A 15. „A boszniai és montenegrói okmányok“ regestája Péter Petrovics Nyegos montenegrói vladika szerb leveléből, melyet Ozman Szkoplyák basa skutari vezérhez 1847-ben írt, közli, hogy a vladika végre *nem szégyenli a „hajdú“ nevet, mert az loragot jelent.* A 16. regesta a horvát királyság Habsburg okleveleit ismerteti. A 61. terjedelmes regesta Oriovcsani Ilics Lukács munkáját „A cs. k. katonai határőrvidék keletkezéséről“ írt művét kivonatolja, a mely kérdéssel a 72. regestában ismertetett másik értekezés a „Stojanovics Mijác“ is foglalkozik. Érdekes a 81. regesta, mely a Kukuljevics kiadta Zrinyi Miklós és Péter, valamint feleségeiknek horvát nyelvű okleveleit ismerteti, Zrinyi Miklós nevét és címét tisztán horvátul írja le, míg Zrinyi Miklós magyarul. Szórol-szóra közli a regesta Zrinyi Péter horvát nyelvű búcsúlevelét feleségéhez és lányához a bécsujhelyi börtönből. 85. regesta Szabó Károly: „A bolgármagyar-háború 888-ban do'go'zátit említi fel, melyet Bakukic; Vjekoslav fordított és Kukuljevics észrevételekkel kísért. Az 5. jegyzet Szabó Károly megjegyzésé, hogy a hunnok és magyarok egy test és egy vér, a pan-germanizmusnál és panszlavizmusnál merészebbnek mondja. A 88. regesta Kukuljevics: „Horvát írók a Velebit innenső felén a XVII. század első felében“ című munka tartalmát adja. E munka adalékokat

tartalmaz gr. Zrinyi Péterné, Frangepán Katalin (horvát imakönyvíró, ki művét erősen tarkítja magyar szavakkal), Istvánffy Miklós (történetíró), Beriszló István, Paszkai János, Szakmárdi János latin költők, gr. Zrinyi Péter horvát költő (mert Miklós bátyjának „Szigeti veszedelmét horvátra fordította „Adrianszkoga mora Syrena“ ezimmel. Először Velenczében jelent meg 1660-ban). Ladányi Ferencz történetíró (sz. 1640.) (kinek magyar érzelmét Kukuljevics kifogásolja), a híres Krizsanic György (sz. 1617.) első pánszláv író, gr. Zrinyi Miklós politikai író (a kinek magyarságán Kukuljevics erősen kesereg s alig akarta bevenni a horvát írók közé), továbbá gr. Draskovics János Kristóf („Officium Marianum“ magyar imakönyv és „Az fejedelmek órája“ szerzője), Gerzsenyi Pethő Gergely (A rövid magyar krónika írója) és gr. Draskovics Sándor (az 1622. íródott „Konstantinusnak és Viktoriának egymáshoz való igaz szerelmükről írott comoedia“ szerzője) „horvát-magyar írók“ életéhez. A 96. regesta „Adalékok a horvát irodalomtörténethez“ című Kukuljevics dolgozatot ismerteti, melyben különösen a Krisztianovicra vonatkozó rész becses, mert csak Krisztianovic (Kopitarral együtt) tiltakozott a délszláv egyesülést előmozdító Gáj-féle horvát nyelvújítás ellen s az idegen stokavi dialektus ellenében egyedül írt kajkav tájszólásban.

A II. részben is sok érdekes kivonatot találunk. Így a 7. regesta ismerteti Ljubics Simon dolgozatát: „A horvát történelem vázlatá“-t, mely a magyar történetíráshoz is sok becses anyaggal szolgál. A 11. nagy regesta kivonatolja Rácski Ferencz művét: „Délszláv mozgalom a XIV. század végén és a XV. század kezdetén“, mely különösen az Anjouk, Zrinyiek, ivánicsi Horvátyak és Zsigmond király történetének ismeretéhez becses. A 12. regesta Mesics Mátyás munkáját (Beriszló Péter hánsága II. Lajos király idejében) tárgyalja. A szintén nagy terjedelmű kivonat a mellett bizonyít, hogy II. Lajos historikusa itt sok érdekes dolgot találhat. A 15. regesta: „Raguza viszonya a velencei köztársasághoz 1358-ig“ ezimmel Ljubič becses művét ismerteti. A bogumilekkel a Repertorium több kivonata foglalkozik, legbővebben a 24. II. rész 21. regestája, mely Rácski Ferencz „A bogumilek és patarenusok“ című dolgozatának tartalmát adja kimerítően. A magyar történetírásra nézve fontosak a 22. regestában bőven kivonatolt „Adalékok a raguzai köztársaság kereskedelmi politikai történetéhez 1359—1526-ig“ értekezés, a 23-ban és 34-ben Metzics két dolgozata: „A Beriszlók nemzetsége“ és „Frangepán Kristóf idegen földön“, melyben nagy dicsérettel emlékezik meg Wentzel „Frangepán Kristóf velencei fogsága“ című dolgozatáról, az 53-ban Ljubics Simon Raguz viszonya Velenczéhez, míg Raguz a magyar-horvát kormányzás alatt állott“, az 58-ban Meszics: „A horvátok Beriszló bán után a mohácsi vészig“, a 70-ben Rácski Ferencz: „A délszlávok küzdelme állami függetlenségökért a XI. században“, a 72-ben Ljubics Simon: „Történelmi kuta-

tások Hervoja boszniai nagyherceg és spalatói hercegről“ (Zsigmond korába vág), a 90-ben Thakesics Iván: „A horvát nemzet küzdelme az Anjouházzal mellett és az Árpádházi III. András ellen“, a 104-ben Kukuljevics Iván: „A horvátok az örökösödési háború idejében“, (melyben bizonyítgatja, hogy Mária Terézia segítségére először a horvátok siettek, t. i. azok, a kik a br. Trenk Ferencz csapatát képezték); a 112-ben Tkalcsics Iván: „A zágrábi püspökség ujjaszületése a XIII. században“, 137-ben Utiesenovics Ogujoslav: „Utiesenovics György alias Martinuzzi, Fráter György bibornok életrajza“, a 147-ben Kukuljevics Iván: „A bolgárok, horvátok és szerbek első királyai és koronáik“, a 179-ben Szmiessklács Tádé: „A horvát nemzeti eszme védelme és fejlődése 1790 - 1885-ig“ és végül a 185. regestában Kukuljevics Iván: „A vránai perjelség a templáriusokkal és johannitákkal“ című dolgozatának bő szemelvényei.

Ha a tárgy- és névmutatót végig böngésszük, számos olyan névvel találkozunk, mely minket az erdélyi történetírás szempontjából különösen érdekel, a mi bizonyossága annak, hogy az erdélyi historikusoknak is nagy szolgálatot tett Margalits. Előfordulnak sok lapszám melléklettel többek között ezek: Alsólendvai Bánfiak, Apor László, Baszarab János, Básta György, Báthory Gábor, István és Zsigmond, Brandenburgi György örgróf, Brutus Mihály, Frangepán Beatrix, Heltai Gáspár, Hunyady János, Izabella, Kinizsi Pál, Korvin János, Laczkovics István, Martinuzzi, Oláh Miklós, Pempflinger Márk, Rákóczy Ferencz, Sándor erdélyi prépost, Statileo János, Székely de Bazin és Szentgyörgy Szilágyi Mihály, Tesseni Hedvig, Thökölyi Imre, Zápolya György, Imre, István, János, Zay Ferencz stb.

A mondottakból mindenki láthatja, hogy Margalits derék munkát végzett. Feltétlen elismerés illeti, hiszen az ismertetett száz kötetet neki gondosan át kellett nézni, hogy kivonatolhassa. A nyelvészeti és irodalom történeti dolgozatoknak csak czimeit közli, a történeti, régészeti és földrajzi dolgoknak tartalmát adja és pedig a Kukuljevics-féle gyűjteményt az első részben műkedvelői színvonala miatt csak rövid, a II. részben a Rácski szellemében vezetett délszláv akadémiai munkásságot bő, s a magyar történetírással nézve becses dolgokat kimerítő regestákban, melyek olykor ívekre terjednek. Így például az 58. és 185. regesta az eredeti 150 oldalos értekezéseket 54. és 41. oldalon kivonatolja. Némelyik regestában azonkívül az ismertetett oklevélgyűjtemény okleveleinek vagy a csoportosított kisebb értekezéseknek tartalmát is közli. Dicséretére válik Margalitsnak továbbá az is, hogy munkáját forrásul használhatja az is, ki az eredeti műveket nem olvashatja és hogy minden adatnál a horvát író forrásra való hivatkozását is nyújtja. A tárgy és névmutató az ingadozó horvát írás miatt a személy és helynevek minden formáját közli, egymásra való utalással, úgy, hogy a melléjük helyezett lapszámmal minden adatot könnyen megtalálhatóvá tesz.

Az első kötet érdemei miatt érdeklődéssel várjuk a másodikat. Az új forma jelessége pedig azt a vágyat ébreszti bennünk, vajha történetírásunkkal kapcsolatos osztrák, cseh, lengyel és oláh történeti irodalom is találna ilyen szorgalmas repertorium-munkásra.

Krenner Miklós.

A keleti tanulmányok történetéhez.

W. A. Neumann: Über die orientalischen Sprachstudien seit dem XIII. Jahrhunderte mit besonderer Rücksicht auf Wien. Bécs, Hölder, 1899. 8° 65 lap

A bécsi egyetem, melynek ez évi rektora székfoglaló beszédű írta jelen tanulmányát, újabb időben mindinkább egy sorba emelkedik ama németországi, továbbá a párisi, az angol és némely amerikai egyetemekkel, melyeken a keleti, közelebről a sémi nyelvtudomány a virágzásnak oly csodálatosan magas fokát érte el. Egy egész sora a kitűnő hírnevű orientalistáknak, mint *Bickell*, a ki különösen a bibliai héber metrika megállapítása körül tett fáradozásai révén lett ismertessé, *Karabicek*, a János főherczeg papyrusai feldolgozója, *D. H. Müller*, az ó-sémi, különösen délarábiai szabeus feliratok megfejtője, a ki újabban érdekes kísérletet tett az ós sémi költészet formáinak főleg a héber prófétáknál meglepő felderítése iránt, *Fr. Müller*, a keleti ókor kitűnő ismerője, „egy második Mezzofanti“, *Reinisch*, a hámi nyelvek fáradhatatlan kutatója, valamint egy pár, nem az egyetem kötelékébe tartozó kiváló tudós, mint *Kremer*, az iszlám kitűnő ismerője és *Schlechta-Whesserd*, a perzsa-klasszikusok átültetője — mindezek méltán jó nevet vívtak ki az újabb „bécsi iskola“ számára. Annál inkább érdekelhet bennünket egyet-mást megtudni a keleti nyelveknek, melyeken szerző theológus létére első sorban a sémieket érti, a multban történt műveléséről ezen az ősrégi egyetemen.

Azonban szerző csak munkája második felében foglalkozik a bécsi viszonyokkal, míg első felében figyelmünket azokra az érdekes kísérletekre fordítja, melyek a XIII. és XIV. században folytak a keleti nyelvtudományoknak meghonosításán Európában. E törekvések kezdetben és még később is jó ideig tisztán vagy jórészt egyházpolitikai céllal jártak. Ugyanis a pápaságnak régtől fogva táplált forró óhajta volt az, hogy a keleti egyházat a latinnal egyesítse, illetőleg amazzal ebbe beolvassza. E törekvésnek egyik akadályául pedig azt tekintették, hogy a római egyház nem rendelkezik oly nyelvismeretekkel bíró papsággal, mely képes volna a keleti keresztények között az unio szellemében működni. Ugyanis a középkori tudós világ merőben latin műveltségű volt, még a görögöt sem becsülte meg, annál kevésbbé más keleti nyelveket. Most azonban egyes pápák messzeható terveik keresztülviteléhez szükségesnek találták e nyelvek ismeretét minél inkább